

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 330: 621.311.16

Жихор О.Б.

доктор економічних наук,
завідувач кафедри економічної теорії,
Харківський національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Самойленко І.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Харківський національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ
У КОНТЕКСТІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ**

У статті узагальнено та визначено основні принципи регіональної політики у сфері енергозбереження. Визначено, що є основним завданням соціальної політики на рівні регіонів у сфері енергетики, окреслено шляхи реалізації енергетичної політики, розкрито вплив та вагомість підвищення енергетичної ефективності для соціально-економічного розвитку регіону. Визначено зв'язок формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки у забезпеченні економічної й енергетичної безпеки країни. Доведено, що в умовах сьогодення питання підвищення енергетичної ефективності національної економіки країни шляхом розвитку інституціональних основ енергозбереження, вдосконалення законодавчої бази у сфері енергозбереження з урахуванням європейських норм та вимог, формування світоглядного розуміння економічної, енергетичної та соціальної значущості енергозбереження набувають особливої пріоритетності та актуальності.

Ключові слова: енергоефективність, регіональне управління, енергетична політика, соціальна політика, сталий розвиток, соціально-економічний розвиток.

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ
В КОНТЕКСТЕ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ****Жихор Е.Б., Самойленко И.А.**

В статье обобщены и определены основные принципы региональной политики в сфере энергосбережения. Определено, что является основной задачей социальной политики на уровне регионов в сфере энергетики, определены пути реализации энергетической политики, раскрыты влияние и значимость повышения энергетической эффективности для социально-экономического развития региона. Определена связь формирования энергоэффективной модели развития национальной экономики в обеспечении экономической и энергетической безопасности страны. Доказано, что в современных условиях формирование мировоззренческого понимания экономической, энергетической и социальной значимости энергосбережения приобретает особую приоритетность и актуальность.

Ключевые слова: энергоэффективность, региональное управление, энергетическая политика, социальная политика, устойчивое развитие, социально-экономическое развитие.

**SOCIO-ECONOMIC EVOLUTION OF REGIONS
IN THE CONTEXT OF ENERGY EFFICIENT MODEL OF THE ECONOMY****Zhykhor O., Samoylenko I.**

It generalizes and specifies basic principles of the regional policy in the area of energy conservation. It identifies what is the key objective of the social policy at the regional level in the field of power engineering. In the paper are outlined the ways to implement the energy policy, and revealed the impact and importance of improving the energy efficiency for the social and economic development of the region. A link between the formation of the energy efficient development model of the national economy and the economic and energy security of the country is established. It is demonstrated that in the current circumstances, it is particularly important to improve the energy efficiency of the country's national economy by virtue of the development of the energy conservation institutional framework, the improvement of the legislative basis in the area of energy conservation in accordance with European standards and requirements, the formation of the worldview understanding of the economic, energetic, and social significance of the energy conservation.

Keywords: energy efficiency, national economy, state regulation, energy policy, social policy, cooperation, socio-economic development.

Постановка проблеми. Глобалізація економіки та вихід національних суб'єктів господарювання на глобальні ринки товарів, послуг, капіталу і трудових ресурсів, прискорення змін зовнішнього середовища розвитку суб'єктів господарювання, зміна ролі споживача та значне розширення його можливостей щодо вибору пропозицій товару чи послуг зумовлюють потребу у формуванні інноваційної моделі розвитку, установити яку дають змогу структурні перетворення економіки країни та її регіонів, інноваційні зрушення у виробничій і соціальній сферах, супроводжувані підвищенням енергоефективності функціонування національної економіки на різних ланках управління та в різних сферах господарювання.

До того ж в умовах енергетичної кризи, обмеженого ресурсного потенціалу та значного зростання цін на традиційні види органічного палива, навіть у короткостроковій перспективі, енергоефективність слід розглядати як невід'ємний чинник сталого розвитку, як чинник ефективного господарювання та раціонального використання енергоресурсів, як чинник енергетичної безпеки та джерело підвищення рівня соціально-економічного складника як регіональної, так і національної економіки, що актуалізує вибрану тематику дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до дослідження проблематики формування енергоефективної моделі економіки країни останнім часом в економічній науці посилюється, що пов'язано з поглибленням євроінтеграційних процесів, необхідністю гармонізації європейського й українського законодавства у цій сфері. Аналітичний огляд наукових публікацій [1–6] дав можливість з'ясувати основні напрями формування енергоефективної моделі розвитку країни, якими є: формування нової політики енергоефективності на державному і регіональному рівнях; належне інвестиційне забезпечення енергоефективних заходів з урахуванням специфіки енергоспоживання у різних сферах національної економіки; поступове підвищення галузевої конкуренції; використання державно-приватного партнерства з урахуванням економічних, соціальних та екологічних пріоритетів держави.

Перехід до енергоефективної моделі економіки країни вимагає водночас запровадження й нових вимог до формування регіональної енергетичної політики. Соціальна спрямованість у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону стає головним завданням регіональної енергетичної політики. Підвищення рівня життя населення, вихід малих міст і селищ із депресивного стану активізують соціальну спрямованість енергетичної політики, тому потребують глибокого наукового дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – визначити роль і місце регіону у формуванні енергоефективної моделі розвитку країни, що ґрунтується на оптимальному балансі між трьома складниками розвитку: економічним, соціальним та екологічним та враховує принципи сталого розвитку, належного врядування та ощадливого використання енергоресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна політика підвищення енергоефективності повинна охоплювати всі сфери економіки – від регіональної до загальнонаціональної й узгоджувати

всі адміністративні, законодавчі та фінансові заходи щодо стимулювання економіки [2]. Недостатня увага до проблем на рівні регіону та наявні диспропорції в розміщенні продуктивних сил призвели до розбіжностей регіонів України як за рівнем їхнього соціально-економічного розвитку, так і за рівнем енергоефективності (рис. 1), що ускладнює, своєю чергою, проведення трансформаційних процесів в економіці країни і може призвести до соціально-екологічних конфліктів та катастроф. Найбільш діючою концепцією гармонійного соціально-економічного розвитку регіонів країни є шлях стійкого розвитку: стабільність, гармонійність, прогрес, відмова від енергетичнозатратного способу життя, необмеженої експлуатації викопних ресурсів. Поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами регіонів, ефективне використання ресурсного та економічного, технологічного та людського, управлінського та наукового потенціалу регіонів – це складники успіху соціально-економічних перетворень в Україні на місцях.

Курс на енергоефективність в Україні вказує перспективні напрями для розвитку інновацій, розширює можливості підприємницької діяльності в галузі енергозбереження та енергоефективності, стимулює попит на енергозберігаючі продукти і технології [5].

«Економіка – енергетика – природа – суспільство» – ось ключові принципи безпечного, гармонійного, цивілізованого розвитку сучасної регіональної системи, яка будуватиметься на основі надійного, якісного і безпечного енергопостачання з мінімально можливими витратами за установленням кількісним обмеженням на використання невідновлюваних паливно-енергетичних ресурсів з урахуванням прийняттого у світовій практиці рівня техногенного впливу на навколишнє природне середовище.

Соціальна спрямованість у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону стає головним завданням регіональної енергетичної політики. Підвищення рівня життя населення, вихід малих міст і селищ із депресивного стану активізують соціальну спрямованість енергетичної політики. Забезпечення пріоритету людини у сфері енергетики – головний принцип реалізації енергетичної політики. У цьому контексті слід згадати про «енергетичну бідність», яка залежить від середніх економічних показників і кліматичних умов конкретного регіону. Політика щодо зниження енергетичної бідності, зокрема заходи з енергоефективності, є тим завданням, яке має бути вирішене з найбільшими

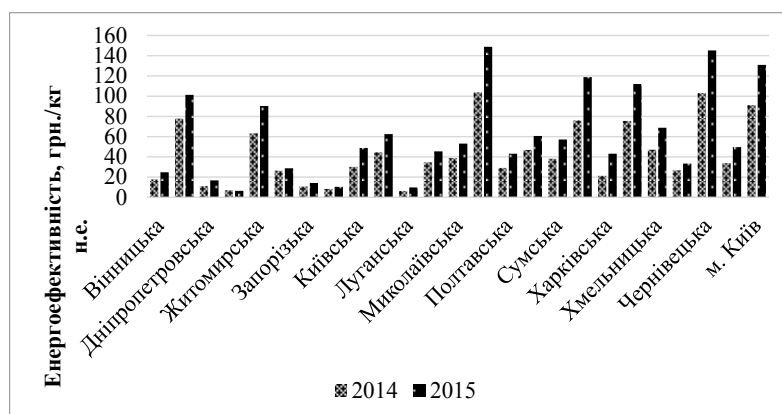

Рис. 1. Стан енергоефективності по регіонах України за 2014–2015 рр. [6]

результатами ефективного та раціонального використання енергоресурсів. Правильне та повне усвідомлення цієї проблематики дасть змогу системно підійти до реформування системи регіонального регулювання, прибрати невинуваті бар'єри, оптимізувати процедури, імплементувати найкращі світові практики.

Основним завданням соціальної політики на рівні регіонів у сфері енергетики є [7]:

- підвищення надійності та якості енергозабезпечення населення регіону, спрощення системи одержання адресних субсидій для сплати житлово-комунальних послуг і доступність для всіх верств населення цін та тарифів за спожитої енергії;

- зменшення рівня соціальної напруженості від шкідливого екологічного впливу об'єктів ПЕК на населення регіону й від несприятливих наслідків техногенних і природних катастроф на об'єктах енергетики;

- соціальний захист працівників підприємств енергетики регіонального значення і сприяння соціальному захисту працівників об'єктів ПЕК державного значення, що втрачають роботу внаслідок реструктуризації, приватизації, банкрутства підприємств тощо (організація нових робочих місць, використання досвіду і знань енергетиків на регіональному рівні);

- сприяння (шляхом залучення місцевих резервів) соціальному захисту населення депресивних територій і населених пунктів, споріднених з енергетичними підприємствами, що закриваються з тих чи інших причин.

Іншим інструментом у питаннях захисту споживачів (питання соціальної політики), на думку авторів, може виступати створення енергетичної платформи для обговорень усіх гострих питань і проведення моніторингу. Цей інструмент може допомогти у здійсненні демократичних обговорень наявних проблем, що безпосередньо стосуються побутових споживачів; у прийнятті рішень, що допомагають майбутнім фахівцям набути навичок для роботи в неурядових організаціях, а також у громадському та бізнесовому середовищі; у розробленні програм, що спрямовані на інформування та навчання споживачів, допомогу в зниженні споживання енергії тощо.

У країнах із розвинутою демократією моніторинг та оцінювання вже давно є звичайними інструментами управління і широко використовуються для визначення ефективності та результативності здійснюваних заходів, прийнятих рішень, реалізованих концепцій, розроблених програм. На основі використання цих інструментів готуються публічні звіти, аналітичні документи, які дають змогу бачити актуальні проблеми, зміни, що відбуваються в управлінських процесах, та вчасно й адекватно реагувати, здійснювати коригуючі заходи відповідно до наданих рекомендацій.

У зв'язку з тим, що загальна енергоефективна модель розвитку національної економіки в контексті сталого енергетичного розвитку включає економічний, соціальний та екологічний складники, то наступне питання, яке слід розглянути, стосується екологічних проблем регіону.

Під час прийняття управлінських рішень з екологічних проблем регіону виникає проблема співвідношення витрат і вигід: будь-які витрати повинні приносити вигоду. Це означає, що витрати на природоохоронні заходи мають дати і певний економічний ефект, тому природоохоронну діяльність варто оцінювати не тільки за обсягами фінансування на проведення відповідних робіт, а й за досягнутим ефектом.

Належний стан навколишнього природного середовища регіону регіональні органи управління забезпечують шляхом:

- залучення всіх суб'єктів господарської діяльності регіону до розв'язання екологічних проблем і ресурсозбереження;

- реалізації вимог екологічного законодавства та контролю його виконання на своїй території органами місцевого самоврядування;

- упровадження економічних механізмів впливу на суб'єкти природокористування;

- створення системи прогнозування, запобігання й оперативних дій у разі надзвичайних ситуацій природного і техногенного походження;

- здійснення заходів із нормалізації екологічного стану та ліквідації наслідків техногенних катастроф, визначення шляхів розвитку і використання господарського потенціалу забруднених регіонів;

- залучення до охорони навколишнього природного середовища населення регіону.

У цьому контексті відповідальність (більшу частину) за належне енергетичне забезпечення підлеглих територій доцільно спрямувати на регіональні органи влади з необхідними для цього повноваженнями. Але постає питання: як забезпечити надійність і якість доставки енергетичних ресурсів до кінцевого споживача, де взяти достатню кількість енергоресурсів, як вирішити фінансовий складник цих питань. Нарощування потужностей об'єктів енергетичної системи, їх підтримка в належному технічному стані, їх збереження, а також фінансове забезпечення споживання ресурсів та контроль взаємних розрахунків між виробниками, постачальниками і споживачами – це ті ключові питання, які також потребують свого вирішення.

Основними умовами для вирішення поставлених завдань є вдосконалення функціонального розподілу повноважень і взаємної відповідальності між гілками влади (центральною й регіональними) в питаннях функціонування і розвитку галузей енергетичної сфери на місцях, досягнення згоди інтересів виробників, постачальників і споживачів енергоресурсів шляхом налагодження ефективних організаційно-правових механізмів розмежування та взаємодії (дотримуватися принципу субсидіарності).

Вирішення цих завдань має ґрунтуватися на двох найважливіших чинниках: принципі збереження єдності Об'єднаної енергетичної системи України та єдиному механізмі державного регулювання у цій сфері як чинників надійності енергопостачання та чинників, що сприяють максимально можливому використанню місцевих паливно-енергетичних ресурсів для посилення їхньої ролі в енергетичних балансах і побудови раціональних регіональних систем енергопостачання й енергоспоживання.

Крім надійного енергозабезпечення, основною метою діяльності органів влади регіонального рівня у сфері енерговиробництва та енергоспоживання є максимально ефективно використання місцевих і централізованих паливно-енергетичних ресурсів шляхом:

- реалізації першочергових регіональних і обласних програм з енергозбереження у комунально-побутовій й виробничій сферах із подальшим переходом до реалізації вагомих енергозберігаючих інвестиційних проектів;

- реалізації енергозберігаючих заходів організаційного характеру і економічних механізмів заохочення

щодо ефективного енергетичного виробництва й енергоспоживання.

Слід зазначити, що окремої уваги заслуговує і питання регіонального співробітництва, яке має прояв у встановленні й поглибленні прямих контактів між регіонами України та окремих її регіонів із регіонами-сусідами таких держав, як СНД, країн ЄС, із поступовим перенесенням частини складників інтеграційного процесу із центральних органів виконавчої влади на рівень регіону та рівень органів місцевого самоврядування. До сфери енергетичного співробітництва регіонів належать економічний, екологічний, технічний, науковий та освітній складники.

Міжнародне співробітництво регіонів має свій прояв в інтеграції України до європейських структур, що проголошується керівництвом країни. Для умов України базові принципи регіональної політики ЄС цілком прийнятні: співробітництво, концентрація фінансових ресурсів у регіонах, різнобічне партнерство, використання програмного підходу до розвитку регіонів тощо. «Енергоресурси мають критичне значення для поліпшення якості життя та розширення можливостей для всіх країн. Тому забезпечення ефективного, надійного й екологічно безпечного енергопостачання за цінами, які відображають фундаментальні принципи ринкової економіки, є одним із найважливіших факторів для всього світового співтовариства» [8].

Разом із тим слід зазначити, що тенденції зниження споживання ПЕР без інноваційних змін в економіці не завжди свідчать про формування енергоефективної моделі економіки. Особливості використання енергії дуже різняться залежно від країн світу та відображають специфіку структури їхньої економіки і досягнення у сфері енергоефективності. Скорочення інтенсивності споживання ПЕР в Євросоюзі, що має найнижчу інтенсивність використання енергії у світі, відповідає своєму історичному трендові. На чолі цього тренду – Франція й Велика Британія. Україна та країни СНД мають найвищу інтенсивність використання енергії, що практично втричі перевищує відповідні показники країн Євросоюзу.

Реальне поліпшення енергетичної ефективності в регіональному вимірі має реалізуватися не тільки через технічні рішення, а й через більш досконале управління за принципом субсидіарності. Визнання

важливості енергії як одного з видів ресурсів вимагає впровадження ефективності системи енергетичного менеджменту на всіх рівнях прийняття управлінських рішень (національному, регіональному, міському і рівні суб'єктів господарювання). Енергетичний менеджмент є комплексним інструментом, який дає змогу забезпечити економію коштів шляхом ведення грамотної енергетичної політики з використання енергоресурсів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що енергетична політика кожного регіону національної економіки повинна будуватися з урахуванням специфіки регіону його ресурсних можливостей, кліматичних та місцевих особливостей. Кінцева мета енергетичної політики полягає у соціальному захисті всіх верств населення, підвищенні життєвого рівня населення шляхом вирішення на місцях стратегічних завдань розвитку національної енергетики як чинника рушійної сили економічного прогресу.

Висновки з проведеного дослідження. Результати досліджень аналітичних джерел у сфері енергоефективності та енергозбереження, ознайомлення зі світовим досвідом дали змогу сформулювати основні напрями формування енергоефективної моделі розвитку економіки країни, які полягають у: формуванні нової парадигми енергоефективності на регіональному рівні управління; належному інвестиційному забезпеченні енергоефективних заходів з урахуванням специфіки енергоспоживання у різних регіонах країни. Доведено, що для успішної реалізації енергозберігаючої політики в Україні необхідно й надалі розвивати інституційні засади енергозбереження, вдосконалювати нормативно-правову базу енергозбереження, формувати розуміння економічної та соціальної значущості енергозбереження, широко залучаючи всі регіони до регіонального та міжнародного співробітництва, що сприяє інтеграції України до європейських структур та дає можливість адаптуватися національній економіці до ринкових цін на енергоносії.

Не менш важливими питаннями сьогодні є оптимізація структури первинного постачання та кінцевого споживання енергії, належне інвестиційне забезпечення енергоефективних заходів з огляду на специфіку енергоспоживання в різних сферах національної економіки та домогосподарствах, саме ці питання потребують окремого наукового дослідження.

1. Реформа енергетики: Оцінка основних ініціатив. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_er.pdf (дата звернення: 10.05.2018).

2. Енергетична ефективність України. Краці проектні ідеї: Проект «Професіоналізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» / уклад. С.П. Денисюк, О.В. Коцар, Ю.В. Чернецька. К.: КІП ім. Ігоря Сікорського, 2016. 79 с. URL: http://io.iee.kpi.ua/sites/default/files/HANDBOOK_of_BEST_PRACTICES_2.pdf (дата звернення: 05.10.2018).

3. Оцінка впливу Угоди про асоціацію ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2013/06/N_dop_Ostashko14.pdf (дата звернення: 10.05.2018).

4. Кицюкай Л.І. Енергоефективність в Україні: аналіз, проблеми та шляхи підвищення. Інноваційна економіка. 2013. № 3. С. 32–37.

5. Короткий огляд законодавства щодо розвитку політики у сфері раціонального використання енергії в Україні. К.: Європейсько-українське енергетичне агентство, 2012. 24 с.

6. Енергоефективність регіонів України: проблеми оцінки та наявний стан. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/energoefekt-5cecc.pdf>.

7. ISO 9000 – Quality management. URL: http://www.iso.org/iso/iso_9000 (дата звернення: 17.03.2018).

8. Аналіз ефективності використання енергоресурсів у розвинених зарубіжних країнах і залежність від їх імпорту. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/1.-Efektyvnist_energ_resursiv.pdf (дата звернення: 17.03.2018).

E-mail: abyss.olena@gmail.com

E-mail: samoylbox@gmail.com